KATARZYNA MICHALEWICZ*

OSSOLIŃSKA KOLEKCJA INDYJSKICH CZASOPISM POLONIJNYCH Z LAT 1943–1988

Na temat Polonii indyjskiej oraz działalności wydawniczej diaspory powstało już wiele interesujących prac, tymi zagadnieniami zajmowała się m.in. Katarzyna Seroka[1], Wiesław Kukla i Marian Miszczuk[2] oraz Władysław Błotnicki[3]. Najcenniejsza dla badaczy może być jednak niewątpliwie obszerna monografia *Polacy w Indiach 1942–1948 w świetle dokumentów i wspomnień: praca zbiorowa* (Koło Polaków z Indii 1942–1948, Londyn 2000). Celem niniejszego artykułu jest jednak nie omówienie poszczególnego tytułu czy całego procesu, a jedynie przedstawienie i krótka charakterystyka czasopism związanych z Polonią indyjską, które znajdują się w zbiorach Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Warto tutaj zaznaczyć, że szczególnie pomocne przy pisaniu tego tekstu były dwie publikacje: *Katalog czasopism polonijnych XIX i XX wieku w zbiorach Zakładu Narodowego im. Ossolińskich*, opracowany przez Elżbietę Jagielską[4] oraz *Zbiory i prace polonijne Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu*, autorstwa Janusza Albina[5].

W zbiorach Ossolineum znajduje się kilka interesujących polonijnych czasopism z lat 1943–1988 poświęconych Indiom, a także jedno indyjskie czasopismo, wydane w języku angielskim. Najliczniejsze z nich dokumentują życie diaspory polskiej

DOI: 10.4467/23538724GS.25.010.21947

* ORCID: 0000-0002-1011-906X

[1] K. Seroka, *„Polak w Indiach" (1943–1948). Organ Delegatury Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej w Bombaju*, „Polska 1944/45–1989. Studia i Materiały", 14.01.2022, nr 19, s. 5–32.

[2] W. Kukla, M. Miszczuk, *Bibliografia harcerskich emigracyjnych i polonijnych druków zwartych, jednodniówek, kalendarzy i miscellaneów wydanych w latach 1912–2004*, Tomiko, Warszawa 2006; *eidem*, *Harcerska działalność wydawnicza w Europie, Azji, Ameryce Południowej od 1912 roku: zarys dziejów wraz z bibliografią*, Tomiko, Warszawa 2012.

[3] W. Błotnicki, *Polonica bibliograficzne indyjskie z lat 1942–1948*, „Teka Bejrucka" 1949, z. B, s. 145–172.

[4] *Katalog czasopism polonijnych XIX i XX wieku w zbiorach Zakładu Narodowego im. Ossolińskich*, oprac. E. Jagielska, Towarzystwo Przyjaciół Ossolineum, Wrocław 1996.

[5] J. Albin, *Zbiory i prace polonijne Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu*, Biblioteka Narodowa, Warszawa 1993.

w trakcie i tuż po II wojnie światowej. Na mocy układu Sikorski–Majski, w ramach którego ponownie nawiązano stosunki dyplomatyczne pomiędzy ZSRR a Polską, ze Związku Radzieckiego do Iranu ewakuowano 41 196 osób cywilnych, w tym znaczną większość przez Morze Kaspijskie. Bezpośrednio drogą lądową do Indii dotarło 675 dzieci i ich opiekunów. Jednak później do tej niewielkiej grupy szybko dotarli także inni polscy uchodźcy. Już w czerwcu 1942 r. rząd Indii zgodził się na przyjęcie 5 tysięcy polskich dzieci z ZSRR, a w grudniu 1942 r. wyraził zgodę na pobyt kolejnych 6 tysięcy[6]. Wielu Polaków dotarło wtedy do Indii wraz z Armią gen. Andersa. Tam też w pomoc polskim uchodźcom, a przede wszystkim osieroconym dzieciom, szczególnie zaangażowała się Kira Banasińska – delegatka Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej w Indiach i Polskiego Czerwonego Krzyża, a prywatnie żona Eugeniusza Banasińskiego – konsula polskiego w ówczesnym Bombaju[7].

Początkowo Polacy znaleźli schronienie w Karachi, gdzie znajdował się tzw. Obóz Polskich Ewakuowanych, przez który od 24 sierpnia 1942 r. do 31 grudnia 1944 r. przeszło ponad 21 000 osób. Polscy uchodźcy znaleźli następnie schronienie przede wszystkim w Valivade (w dzielnicy Kolpahur), gdzie polska diaspora w latach 1943–1948 liczyła 5 tysięcy członków, ale również m.in. w Panchgani, Malirze, Mount Abu i Mumbaju oraz w Bandrze i Quercie. Gościny Polakom udzielił maharadża Jam Saheba Digvijay Sinhji, który otoczył zarówno finansową, jak i duchową opieką polskie sieroty (w sierpniu 1942 r. przebywało tam 586 sierot i półsierot, a w lutym 1946 r. – już 1767 dzieci). W tym celu założył dla nich specjalne osiedle Balachadi w Jamnagar. Serce polskim uchodźcom okazali również inni rodacy możnowładcy, którzy przez cały okres istnienia polskiej diaspory na wiele sposobów okazywali życzliwość swoim nowym sąsiadom, m.in. aktywnie wspierając budowę polskich placówek. Polacy zaczęli opuszczać Indie w połowie 1946 r., a ostatnia grupa uchodźców opuściła ten kraj w czerwcu 1948 r.[8]

Głównym źródłem informacji dotyczących życia diaspory polskiej jest niewątpliwie „Polak w Indiach". W zbiorach Zakładu Narodowego im. Ossolińskich zachowało się pięć prawie kompletnych roczników z lat 1943–1947[9]. Pierwszy numer ukazał się 1 sierpnia 1943 r. w stolicy indyjskiego stanu Maharasztra (obecnie

---

[6] *Polacy w Indiach 1942–1948 w świetle dokumentów i wspomnień: praca zbiorowa*, red. L. Bełdowski *et al.*, Koło Polaków z Indii 1942–1948, Londyn 2000, s. 15 i 16.

[7] W. Błotnicki, *Polonica bibliograficzne indyjskie*…, s. 145–146; J. Wróbel, *Indyjska misja Kiry Banasińskiej*, 7.07.2020, https://przystanekhistoria.pl/pa2/teksty/70821,Indyjska-misja-Kiry-Banasinskiej.html (dostęp: 16.02.2025).

[8] *Polacy w Indiach 1942–1948*…, s. 33–37 i 47–48; W. Błotnicki, *Polonica bibliograficzne indyjskie*…, s. 145–146; *Indyjska epopeja*, Urząd do Spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych, http://archiwum.udskior.gov.pl/Indyjska,epopeja,875.html (dostęp: 2.01.2025).

[9] Zachowały się następujące numery: R. 1 nr 1/2–3, 5–10 (1943), R. 2 nr 3–16, 18–24 (13–34) (1944), R. 3 nr 1–3, 5–7, 12 (35–46) (1945), R. 4 nr 1, 3, 5/6–9, 11/12, 21 (59–79) (1946), R. 5 nr 1–9, 11, 13–25 (81–105) (1947).

Mumbaju), nakładem organu Delegatury Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej w Bombaju – organu powołanego przez Rząd Rzeczypospolitej Polskiej na Uchodźstwie (do nr 48 z lipca 1945 r.) i Zjednoczenia Polaków w Indiach (od nr 49/50 sierpnia 1945–1947), a ostatni – 117 – 20 lutego 1948 r.[10]

Nazwa pierwszej z instytucji pojawiała się w podtytule czasopisma od inicjującego pismo numeru do końca 1945 r. W roku 1946 znajdował się już tylko podtytuł „dwutygodnik", a od 3 (83) numeru z 1947 r. „Tygodnik" – the Polish Weekly in India". Zmieniał się również adres wydawnictwa. Początkowa jego siedziba mieściła się przy ulicy Nepean Sea Road nr 17–15 w Mumbaju, od grudnia 1946 r. przy ulicy Pedder Road 26 (3 piętro, gabinet 7), również w Mumbaju, a następnie w Polskim Osiedlu (Polish Camp) w dzielnicy Kolhapur-Valivade[11].

Tematami, które poruszano w poszczególnych numerach, były przede wszystkim kwestie związane z życiem codziennym Polonii indyjskiej[12] oraz informacje dotyczące wydarzeń w okupowanej Polsce i działań Polskiego Rządu na Uchodźstwie. Zamieszczano je w regularnie ukazujących się rubrykach: „Wiadomości z Kraju" oraz „Wiadomościach o Polsce".

Redaktorzy czasopisma pochylali się jeszcze nad zagadnieniami związanymi z samymi Indiami, próbując swoim czytelnikom przybliżyć ten kraj, a przede wszystkim jego społeczeństwo i gospodarkę[13]. Wiele uwagi poświęcano również dziejom Polonii w innych częściach świata[14], w tym w poszczególnych krajach i koloniach afrykańskich. Jak podkreślała to w pierwszym numerze redakcja: „W najbliższych numerach «Polaka w Indiach» będziemy umieszczać korespondencję i obrazki z życia ludności polskiej w Afryce"[15]. Szeroko komentowano także przebieg działań zbrojnych w regularnie ukazującej się rubryce „Sytuacja Wojenna" oraz pozostałe wydarzenia ze świata w rubryce „Przegląd Polityczny". Co jakiś czas zamieszczano również opowiadania i patriotyczne wiersze[16].

---

[10] J. Kowalik, *Bibliografia czasopism polskich wydanych poza granicami Kraju od września 1939 roku*, t. 3, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Lublin 1976, s. 46, poz. 2141.

[11] *Uwaga*, „Polak w Indiach" pierwsza połowa grudnia 1946, nr 21 (79), s. 3.

[12] Np. J.M.., *Z życia osiedli w Indiach*, „Polak w Indiach", 1–15.10.1943, nr 2, s. 10; J. Korczak, A.K., *Dzień powszedni Osiedla w Valivade (Kolhapur)*, „Polak w Indiach", 1.10.1943, nr 5, s. 3–5; M. Berch, *Polacy w Indiach w akcji pomocy Polakom w Rosji*, „Polak w Indiach", 1.02.1944, nr 3 (13), s. 2; *Z życia osiedli – pobyt konsula litewskiego w Valivade i Panchgani*, „Polak w Indiach", marzec 1946, nr 5–6 (63–64), s. 14.

[13] Np. S., *Indie w liczbach*, „Polak w Indiach", 1–15.08.1943, nr 2, s. 11; S., *Indie w liczbach*, „Polak w Indiach", 1.09.1943, nr 3, s. 7; L.S., *Co wiedziano niegdyś w Europie o Indiach*, „Polak w Indiach", 1.02.1944, nr 3 (13), s. 3.

[14] Np. *Polacy w świecie*, „Polak w Indiach", 1.10.1943, nr 5, s. 2.

[15] *Polacy w Afryce*, „Polak w Indiach", 1–15.08.1943, nr 2, s. 10.

[16] Np. J. Tuwim, *Kwiaty Polskie*, „Polak w Indiach", 1.09.1943, nr 3, s. 1; A. Słonimski, *Wszystko*, „Polak w Indiach", 1.02.1944, nr 3 (13), s. 1; J. Kasprowicz, *Rzadko na moich wargach*, „Polak w Indiach", 15.02.1944, nr 4 (14), s. 1.

Podwójny numer 1–2 z 1–15 sierpnia 1943 r. poświęcony był tragicznie zmarłemu gen. Władysławowi Sikorskiemu; następne numery 12 (46) z drugiej połowy czerwca 1945 r. poruszały tematy „naszych rodaków wyzwolonych z niewoli niemieckiej", a numer 8 (66) z kwietnia 1946 r. – zagadnieniom polskiej opieki społecznej w Indiach.

Ważną rolę edukacyjną i integracyjną spełniała również dedykowana młodym czytelnikom rubryka „Szkoła – Młodzież". Na jej łamach zamieszczano m.in.: fragmenty polskiej literatury[17], objaśnienia gramatyczne[18], opowiadania o patriotycznej i religijnym wydźwięku[19], legendy indyjskie[20], popularnonaukowe artykuły[21], a także informacje z życia harcerskiego[22] i szkolnego[23].

Ukazywała się również rubryka „Uczmy się angielskiego", gdzie regularnie zamieszczano lekcje do samodzielnej nauki tego języka na poziomie podstawowym, uwzględniając bogate słownictwo i różnorodne ćwiczenia. Łącznie ukazało się co najmniej 47 lekcji[24].

Część zamieszczonych artykułów była autorstwa czytelników, o czym wspominała notatka „Odpowiedzi Redakcji". Na jej łamach informowano poszczególnych adresatów, czy nadesłane przez nich materiały zostaną wykorzystane[25]. Nierzadko zdarzało się, że wiele nadesłanych propozycji, nawet wyjątkowo interesujących, nie mogło być zamieszczonych ze względu na ograniczoną objętość czasopisma. Z tego powodu nie pojawił się m.in. artykuł poświęcony indyjskiemu miastu – *Bijapur* [26]. Ponadto redakcja, zapewne ze względu na mnogość otrzymywanych listów, chcąc ułatwić sobie pracę, zwracała się z prośbą, aby artykuły i korespondencje były czytelne, w miarę możliwości napisane na maszynie[27]. Z redakcją współpracowali

[17] Np. J. Słowacki, *Lilia Weneda*, „Polak w Indiach", 1.09.1943, nr 3, s. 7.

[18] Np. J. Korczak, *O gramatyce*, „Polak w Indiach", 1.10.1943, nr 5, s. 8–9.

[19] Np. R.K., *Jak zuch Stefek został partyzantem*, „Polak w Indiach", 1.09.1943, nr 3, s. 7–8.

[20] Np. S., *O Małpim Królu i Panu krokodylu*, „Polak w Indiach", 15.10.1943, nr 6, s. 9–10.

[21] Np. Bol. B., *Wielki łowca mikrobów*, „Polak w Indiach", 10.12.1943, nr 9, s. 10–11.

[22] Np. *Ślubowanie harcerskie i Święto Niepodległości na obczyźnie*, „Polak w Indiach", 15.11.1943, nr 8, s. 7–8.

[23] Np. *Kółko literackie*, „Polak w Indiach", 15.11.1943, nr 8, s. 8.

[24] Pierwsza lekcja ukazała się w numerze 1–2 z 1–15 sierpnia 1943 r., a ostatnia w numerze 12 (46) z drugiej połowy czerwca 1945. Nie zachowały się numery 13–24 (47–58) z 1945 r., a w zachowanych numerach z lat 1946–1947 ani razu nie ukazała się ani jedna lekcja.

[25] *Odpowiedzi od redakcji*, „Polak w Indiach", 15.10.1943, nr 6, s. 4.

[26] *Odpowiedzi redakcji*, „Polak w Indiach" pierwsza połowa grudnia 1946, nr 21 (79), s. 16.

[27] Przykładowo taka prośba pojawiła się w: numerze 1 (59) z pierwszej połowy stycznia 1946 r., s. 16 i w numerze 7 (65), pierwsza połowa kwietnia 1946 r., s. 16.

liczni korespondenci, m.in. Wacław Grubiński[28] – autor komedii *Lenin*[29]. Czytelnicy nierzadko zgłaszali własne uwagi do wydrukowanych już artykułów. Zofia Rozwadowska wychwyciła błąd w notatce poświęconej tworzeniu się pierwszych polskich placówek oświatowych w Indiach. Zwróciła uwagę na fakt, że pierwszą taką instytucję założył nie profesor Henryk Hadała, a kilka miesięcy wcześniej przed nim – Franciszek Pluta[30].

W latach 1946–1947 dodatkowo pojawiała się specjalna, odpłatna[31] rubryka z ogłoszeniami, najczęściej podziękowaniami. Na łamach czasopisma swoją wdzięczność wyrażali m.in. uczestnicy nieodpłatnego kursu języka angielskiego, którzy składali podziękowania panu Zdzisławowi Żerebeckiemu[32], Wanda Mozolewska – dr Miklaszewskiej Czekańskiej za opiekę podczas choroby, Leokadia Łączna – dr Bazerganowi Jalalowi – naczelnemu lekarzowi Polskiego Czerwonego Krzyża za wyleczenie „gruźlicy kolana"[33], A. Skrzat – dr Tajchnerowi i siostrom

[28] Wacław Grubiński – dramatopisarz, prozaik, felietonista i recenzent teatralny. Urodził się 25 stycznia 1883 r. w Warszawie, w artystycznej rodzinie. Studiował literaturę, nauki społeczne i filozofię. Debiutował w 1906 r. i już od początku jego twórczość, ze względu na nieprzeciętny talent autora oraz ostrą krytykę polityczną, budziła liczne kontrowersje, a opublikowane przez niego w 1907 r. opowiadanie *Uczta Baltazara* naraziło go na represje ze strony rosyjskiej cenzury. W 1921 r. opublikował, cenioną również za granicą, komedię *Lenin*, w której wyśmiewał komunizm i ukazywał mechanizmy tworzenia się dyktatury i totalitaryzmu. W latach przedwojennych i międzywojennych oprócz działalności dramatopisarskiej współpracował z wieloma czasopismami. Publikował m.in. w „Tygodniku Ilustrowanym", „Wiadomościach Literackich" oraz „Kurierze Warszawskim", a także w latach 1928–1931 był redaktorem naczelnym „Teatru i Życia Wytwornego" oraz „Echa Tygodnia". W 1940 r. został aresztowany przez NKWD, skazany na karę śmierci, którą ostatecznie zamieniono na 10 lat więzienia w łagrze na Uralu. Wacław Grubiński opuścił ZSRR dopiero z Armią gen. Andersa, a w 1943 r. osiadł w Londynie. Założył tam Związek Pisarzy Polskich. W 1948 r. opublikował książkę *Między młotem a sierpem*, w której opisał swoje dramatyczne przeżycia z czasów pobytu w ZSRR. Zmarł 8 czerwca 1973 r. w Londynie; P. Tomczyk, *50 lat temu zmarł Wacław Grubiński – autor komedii pt. „Lenin"*, 8.06.2023, https://dzieje.pl/wiadomosci/50-lat-temu-zmarl-waclaw-grubinski-autor-komedii-pt-lenin (dostęp: 1.01.2025).

[29] *List z Londynu*, „Polak w Indiach" czerwiec 1946, nr 11–12 (69–70), s. 16.

[30] *List do redakcji*, „Polak w Indiach" czerwiec 1946, nr 11–12 (69–70), s. 16.

[31] Jak podawała w grudniu 1946 r. redakcja: „Ceny ogłoszeń. 1 cal przez jeden łam – 1 funt szterlingów (w Indiach 13 rupii i 5 ann). Ogłoszenie drobne 5 pensów (4 anny) za słowo. Poszukiwania 3 pensy (2 anny) za słowo. Administracja udziela rabatu przy zamówieniach na ogłoszenia mające się ukazać kilkukrotnie. Do ceny ogłoszeń zawierających rysunki lub fotografie dolicza się koszt kliszy. Redakcja nie bierze żadnej odpowiedzialności za treść i formę ogłoszeń oraz zastrzega sobie prawo nieprzyjęcia ogłoszenia bez podania powodów"; *Ogłoszenie*, „Polak w Indiach" pierwsza połowa grudnia 1946, nr 21 (79), s. 13. Z kolei w sierpniu 1947 r. ceny kształtowały się następująco: cała strona – 40 rupii, pół strony – 20 rupii, drobne – 2 anny za słowo, poszukiwania – 1 anna za słowo. *Ogłoszenie*, „Polak w Indiach", 2.08.1947, nr 15 (95), s. 15.

[32] *Podziękowanie*, „Polak w Indiach" marzec 1946, nr 5–6 (63–64), s. 14.

[33] *Podziękowanie*, „Polak w Indiach" pierwsza połowa maja 1946, nr 9 (67), s. 12.

Kudlickiej i Krajewskiej za opiekę, a Tadeusz Junak-Wójcicki – Romanowi Duszy – staroście Osiedla Polskiego Kolhapur-Valivade za wsparcie[34]. Wspominano również o darczyńcach, m.in.: Marii Goławskiej, która przekazała Funduszowi Pomocy Polaków w Niemczech honorarium autorskie w kwocie 15 rupii[35].

Zamieszczano też nekrologii: m.in. Józefa Wolskiego – porucznika Wojska Polskiego[36]. Pojawiły się także ogłoszenia osób poszukujących swoich bliskich. Przykładowo kapral Michał Zieliński pragnął odnaleźć krewnych i znajomych z Wilna i Lwowa[37], Luiza Scharf-Zielińska – znajomego Emanuela Krocha[38], Helena Kasprzycka – Dionizego Kasprzyckiego i Ryszarda Burdę[39], Zofia i Iwona Folcikowie – męża i ojca – Mila Augenblicka, Ewa Dogorska – brata Ryszarda Augenblicka, a pan Gorczyński – syna Zbigniewa Gorczyńskiego[40].

Pojawiały się również ogłoszenia matrymonialne. Kapral Michał Zieliński w liście do redakcji wyrażał chęć nawiązania korespondencji z paniami w wieku 30–40 lat[41]. W tym samym numerze ukazały się jeszcze trzy podobne ogłoszenia, których autorami byli przebywający w Wielkiej Brytanii polscy żołnierze pragnący założyć rodziny[42].

Początkowo czasopismo ukazywało się regularnie jako dwutygodnik, zdarzały się numery podwójne[43]. Częstotliwość i regularność publikacji zmieniły się po zakończeniu II wojny światowej. W 1947 r. tytuł wydawany był jako miesięcznik, w styczniu i lutym ukazały się numery 1 (81) i 2 (82), a kolejne, począwszy od numeru 3 (83), który ukazał się dopiero 10 maja 1947 r., już jako tygodnik. Pojawił się też wtedy dopisek do głównego tytułu: „Polak w Indiach" – „tygodnik The Polish Weekly in India".

Czasopismo miało nie tylko różną objętość, ale i nawet format. Od nr 1–2 z 1–15 sierpnia 1943 r. do 13–14 (23–24) z 1944 r. był to: 31 x 44 cm albo 27,5 x 33 cm, a liczba stron wynosiła od 8 do 12, a od następnego numeru – 15 (25) z 1 sierpnia 1944 r. do ostatniego numeru z 1946 r. – 22,5 x 28,5 cm z liczbą stron 12, 14 bądź 16. Z kolei pierwsze numery z 1947 r.: nr 1 (81) i nr 2 (82) ukazały się jako broszury o wymiarach 14 x 21,5 cm i zawierały odpowiednio: 28 i 36 stron, nr 3 (83),

[34] *Podziękowanie*, „Polak w Indiach" pierwsza połowa grudnia 1946, nr 21 (79), s. 14.
[35] *Ofiara*, „Polak w Indiach" pierwsza połowa maja 1946, nr 9 (67), s. 12.
[36] *Nekrolog*, „Polak w Indiach" czerwiec 1946, nr 11–12 (69–70), s. 16.
[37] *Poszukiwanie*, „Polak w Indiach" pierwsza połowa grudnia 1946, nr 21 (79), s. 14.
[38] *Ibidem*.
[39] *Ogłoszenie*, „Polak w Indiach", 10.05.1947, nr 10 (83), s. 8.
[40] *Ogłoszenie*, „Polak w Indiach", 24.05.1947, nr 5 (85), s. 8.
[41] *Poszukiwanie*, „Polak w Indiach" pierwsza połowa grudnia 1946, nr 21 (79), s. 14.
[42] *Listy do redakcji*, „Polak w Indiach" pierwsza połowa grudnia 1946, nr 21 (79), s. 13.
[43] Przykładowo: podwójny nr 1–2, 1–15 sierpnia 1943 i 9–10, grudzień 1943, nr 5–6 (63–64) z marca 1946.

kolejny: z 10 maja 1947 r., o wymiarach 22 x 34,5 cm – 6 stron, a następne numery z tego rocznika 23 x 28 cm 6, 8 albo 10 stron.

Zmieniała się również szata graficzna. Roczniki z lat 1943–1944 zawierały liczne biało-czarne zdjęcia – zazwyczaj ilustrujące życie Polonii w Indiach. Fotografie i ilustracje pojawiały się regularnie do ostatniego (80) numeru z 1946 r. W późniejszym okresie zamieszono je jedynie jako ilustracje strony tytułowej numeru 1 (81) i 2 (82). Ukazywały one odpowiednio: Ostrą Bramę i krakowski rynek. A w ostatnim numerze 117 z 20 lutego 1948 r. pojawiła się jeszcze tylko rysunkowa podobizna Gandhiego[44].

Fluktuacjom ulegała również cena tytułu, co wiązało się zarówno ze zmianą objętości czasopisma, jak i innymi względami. W latach 1943–1945 kosztowało ono 2 anny (waluta używana w Indiach Brytyjskich, 1 anna = 1/16 rupii). Wyjątkiem był tu numer 12 (46) z 1945 r., którego cena wynosiła 4 anny, gdyż dochód z jego sprzedaży miał być całkowicie przekazany na fundusz pomocy Polakom w Niemczech[45]. W 1946 r. pojedynczy numer kosztował już na stałe 4 anny. W 1947 r. cena pojedynczego egzemplarza nr 1 (81) styczeń 1947 i nr 2 (82) luty wynosiła: przy zakupie pojedynczego egzemplarza w osiedlu Valivade – 6 ann, gdzieindziej – 8 ann, a przy prenumeracie kwartalnej w Indiach – 1 rupię i 8 ann, a za granicą 3 szylingi[46]. Pozostałe numery z tego rocznika kosztowały: 3 anny za pojedynczy egzemplarz, a w przypadku prenumeraty kwartalnej w Indiach – 3 rupie, a za granicą 5 szylingów.

Czasopismo „Polak w Indiach", choć niewątpliwie stanowiące najcenniejsze źródło wiedzy o dziejach polskiej diaspory w tym kraju, nie jest jedynym ciekawym cimelium w ossolińskich zbiorach. Uzupełnieniem dla niego może być „Słoniątko Indyjskie" – czasopismo dziecięce, będące zarazem dodatkiem samoistnym (posiadającym własny tytuł oraz numerację, paginację) do wspomnianego tytułu[47]. W zbiorach Zakładu zachowały się następujące numery: 1, 2, 5 i 6 z 1944 r., 10, 11, 14, 15, 29 z 1945 r., 35, 36, 38 z 1946 r. i 47 i 48 z 1947 r., łącznie 14 numerów.

„Słoniątko Indyjskie" wydawał wspomniany już Organ Delegatury Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej w Bombaju, jego pierwszy numer ukazał się 1 sierpnia 1944 r., a ostatni – 48 – w lutym 1947 r. jako dodatek do 2 numeru „Polaka w Indiach". Czasopismo początkowo, do 11 numeru włącznie, wychodziło dwa razy w miesiącu, a od nr 14 z marca 1945 r. jako miesięcznik. Zazwyczaj jego objętość wynosiła 4 strony, egzemplarz noworoczny nr 10 z 1–15 stycznia miał ich 8, bożonarodzeniowy nr 29 z grudnia 1945 r. – 10, wielkanocny nr 35 z kwietnia 1946 r. – 8 stron.

---

44 W. Błotnicki, *Polonica bibliograficzne indyjskie*…, s. 163.

45 [Strona tytułowa], „Polak w Indiach" druga połowa czerwca 1945, nr 12 (46), s. 1.

46 *Redakcja*, „Polak w Indiach" styczeń 1947, nr 1 (81), s. 28; *Redakcja*, „Polak w Indiach" luty 1947, nr 2 (82), s. 36.

47 J. Kowalik, *Bibliografia czasopism polskich*…, t. 3, s. 170, poz. 2764.

W pierwszym numerze redakcja wyjaśniła genezę nazwy czasopisma: „Nazwaliśmy je po długiej naradzie «Słoniątkiem Indyjskim». Myślimy, że nazwa ta was ucieszy, bo każde z Was lubi słonie i wie, że są one przyjaciółmi dzieci. «Słoniątko Indyjskie» chce być największym i najszczerszym przyjacielem waszym i dlatego musicie do niego często pisać listy”[48]. Dodatkowo każdy numer opatrzony był wizerunkami dwóch zwróconych do siebie słoni z podniesionymi trąbami. Między nimi zamieszczano numer czasopisma. Za zwierzętami znajdowały się dwie palmy. Wyjątkiem jest nr 35 z kwietnia 1946 r., kiedy to oba słonie przytrzymują trąbami pisankę, a za nimi stoją wierzby z baziami. Numer czasopisma umieszczony jest pod wspomnianą wielkanocną ozdobą[49].

Redaktorką naczelną czasopisma była Janina Sułkowska[50], która pisała pod pseudonimem Ciocia Jasia[51]. Dla czasopisma pisali również m.in.: Irka.[52], W. Śledziński[53], H.S.[54], Janina Kostro[55], Krystyna Artyniewicz[56], Zofia Charszywska[57], J. Porazińska[58], Y. St.[59], Wanda Grodzińska[60], M.G.[61], Zdzisław Peszkowski – harcmistrz

[48] J. Sułkowska, *Kochane Dzieci!*, „Słoniątko Indyjskie”, 1.08.1944, nr 1.

[49] J. Sułkowska, [Strona tytułowa], „Słoniątko Indyjskie”, 1.08.1944, nr 35.

[50] Janina Sułkowska-Gladun (1914–1997) – po wybuchu II wojny światowej zaangażowała się w ruch oporu. Została aresztowana przez NKWD i wywieziona do gułagu. Represje ze strony zarówno hitlerowskiego, jak i sowieckiego okupanta dotknęły całą jej rodzinę, a wielu jej krewnych, w tym m.in. siostra Wanda Sułkowska-Myśliwiec, zostało zesłanych na Sybir. Po opuszczeniu ZSRR z Armią gen. Andersa Janina Sułkowska udała się najpierw do Iranu, a następnie do Indii. Tam zajmowała się m.in. redakcją „Słoniątka Indyjskiego”. Później osiadła początkowo w Wielkiej Brytanii, gdzie w 1949 r. wyszła za Leona Gladuna i w 1951 r. urodziła syna Jacka, a następnie wraz z rodziną przeprowadziła się do Kanady, gdzie w 1962 r. urodziła córkę Wandę. Tam pracowała jako nauczycielka oraz redaktorka kolumny dla dzieci w jednym z polskich czasopism, a także pomagała weteranom odnaleźć swoich zaginionych krewnych. Ponadto Janina Sułkowska-Gladun napisała nagrodzone prestiżową nagrodą Fundacji Kazimierza F. Vincenza *Wojenne wspomnienia 1939–1949*, w których zawarła tragiczne losy zarówno swojej rodziny, jak i wielu innych ofiar sowieckich i hitlerowskich represji; *Janina Sułkowska's Memoir*, *Kresy, Siberia, Virtual Museum*, https://kresy-siberia.org/special-exhibitions/polands-holocaust/janinas-memoir/ (dostęp: 30.12.2024).

[51] W. Błotnicki, *Polonica bibliograficzne indyjskie*…, s. 166.

[52] Irka., *Nieszczęśliwa książka*, „Słoniątko Indyjskie”, 1.08.1944, nr 1, s. 3.

[53] W. Śledziński, *Mamusiu, wcale nie masz racji*…, „Słoniątko Indyjskie”, 15.08.1944, nr 2, s. 1–2.

[54] H.S., *Zrobimy to sami*, „Słoniątko Indyjskie”, 1.11.1944, nr 6, s. 2–3.

[55] J. Kostro, *Inaczej*, „Słoniątko Indyjskie”, 1–15.01.1945, nr 10, s. 2–3.

[56] K. Artyniewicz, *Inaczej*, „Słoniątko Indyjskie”, 1–15.01.1945, nr 10, s. 3–4.

[57] Z. Charszewska, *Kolędnicy*, „Słoniątko Indyjskie”, 1–15.01.1945, nr 10, s. 5–6.

[58] J. Porazińska, *Plama na podłodze*, „Słoniątko Indyjskie”, 1–15.01.1945, nr 10, s. 6–7.

[59] Y. St., *Jak to w zimie bywa*…, „Słoniątko Indyjskie”, 1.02.1945, nr 11, s. 1–2.

[60] W. Grodzińska, *Jak Chroboczek jeden dzień w roku wytargował*, „Słoniątko Indyjskie”, 1.02.1945, nr 11, s. 2–3.

[61] M.G., *Zrobimy to sami*…, „Słoniątko Indyjskie”, 1.02.1945, nr 11, s. 5–6; M.G., *Bajka wschodnia*, „Słoniątko Indyjskie” styczeń 1947, nr 47, s. 1–2.

i opiekun Zuchów, podpisujący się jako „Wasz Wódz – Ryś”[62], Atom[63], Lucyna Krzemieniecka[64], Maria Kownacka[65], Zofia Charszewska[66], Maria Krüger[67], a także publikowano wiersze m.in.: Jana Brzechwy[68], Artura Opmana[69], Edwarda Szymańskiego[70], Mariana Hemara[71], Anny Rudawcowej[72], M. (niestety nie zachowało się pełne imię) Żarskiej[73]. Na łamach tytułu ukazał się przedrukowany z „Płomyczka” tekst Stefana Themersona[74]. Tytuł był bogato ilustrowany. Autorami rycin zazwyczaj był artysta ukrywający się pod inicjałami M.G. W kilku numerach pojawił się również krótki komiks, którego bohaterem było Psotne Słoniątko – kuzyn Słoniątka Indyjskiego[75].

Na łamach czasopisma pojawiały się informacje o Polsce, m.in. o Powstaniu Warszawskim[76], polskich tradycjach świątecznych[77], przyrodzie[78], poradniki, jak wykonać zabawki, np. latawiec[79]. Jak już wcześniej wspomniano, publikowano również wiersze polskich autorów, a także dziecięce sztuki teatralne, m.in. *Kolędnicy*[80],

62 Z. Peszkowski, *Kącik Zuchowy*, „Słoniątko Indyjskie”, 1.02.1945, nr 11, s. 7; *idem*, *Kącik Zuchowy*, „Słoniątko Indyjskie”, 1.12.1945, nr 29, s. 10.

63 Atom, *Legenda o choince*, „Słoniątko Indyjskie”, 1.12.1945, nr 29, s. 2–3; *idem*, *Jak Danusia myła żabkę*, „Słoniątko Indyjskie” luty 1947, nr 48, s. 1–3.

64 L. Krzemieniecka, *O kołku z płota*, „Słoniątko Indyjskie” czerwiec 1946, nr 38, s. 1–3; *eadem*, *O hafciarce Ani i o papużce złej służce*, „Słoniątko Indyjskie” styczeń 1947, nr 47, s. 6–7.

65 M. Kownacka, *Domki*, „Słoniątko Indyjskie” styczeń 1947, nr 47, s. 8.

66 Z. Charszewska, *Do miasta*, „Słoniątko Indyjskie” luty 1947, nr 48, s. 5–6.

67 M. Krüger, *Dlaczego zając nie ma ogona*, „Słoniątko Indyjskie” luty 1947, nr 48, s. 7–8.

68 J. Brzechwa, *Staś Pytalski*, „Słoniątko Indyjskie”, 1.08.1944, nr 1, s. 4; *idem*, *Znaki przestankowe*, „Słoniątko Indyjskie”, 15.08.1944, nr 2, s. 3–4; *idem*, *Sum*, „Słoniątko Indyjskie” kwiecień 1946, nr 35, s. 8; *idem*, *Sroka*, „Słoniątko Indyjskie” styczeń 1947, nr 47, s. 2; *idem*, *Mops*, „Słoniątko Indyjskie” styczeń 1947, nr 47, s. 4–5; *idem*, *Żuraw, Czapla*, „Słoniątko Indyjskie” luty 1947, nr 48, s. 7.

69 A. Opman, *Kot w butach*, „Słoniątko Indyjskie”, 1.11.1944, nr 6, s. 1–2.

70 E. Szymański, *Leśna Przygoda*, „Słoniątko Indyjskie” styczeń 1947, nr 47, s. 3.

71 M. Hemar, *Pisanki*, „Słoniątko Indyjskie”, 1.02.1945, nr 11, s. 2–5.

72 A. Rudawcowa, *Śpij Jezusku…*, „Słoniątko Indyjskie”, 1.12.1945, nr 29, s. 1–2; *eadem*, *Dwie królewny*, „Słoniątko Indyjskie” maj 1946, nr 36, s. 3–5.

73 M. Żarska, *Kolędy*, „Słoniątko Indyjskie”, 1.12.1945, nr 29, s. 3–4; *eadem*, *Choinki*, „Słoniątko Indyjskie”, 1.12.1945, nr 29, s. 4.

74 S. Themerson, *Przygody Marcelianka Majster-Klepki*, „Słoniątko Indyjskie” kwiecień 1946, nr 35, s. 4–7.

75 J. Sułkowska, *Przygody psotnego słoniątka*, „Słoniątko Indyjskie” maj 1946, nr 36, s. 7–8; *eadem*, *Przygody psotnego słoniątka cz. III*, „Słoniątko Indyjskie” czerwiec 1946, nr 38, s. 8.

76 J. Sułkowska, *Warszawa*, „Słoniątko Indyjskie”, 15.12.1944, nr 5, s. 1–2.

77 M. Hemar, *Pisanki*, „Słoniątko Indyjskie” marzec 1945, nr 14, s. 2–5; M.G., *Zrobimy to sami*, „Słoniątko Indyjskie” marzec 1945, nr 14, s. 5–6.

78 Y. St., *Jak to w zimie bywa…*, „Słoniątko Indyjskie”, 1.02.1945, nr 11, s. 1–2.

79 H. S., *Zrobimy to sami*, „Słoniątko Indyjskie”, 1.11.1944, nr 6, s. 2–3.

80 Z. Charszewska, *Kolędnicy*, „Słoniątko Indyjskie”, 1–15.01.1945, nr 10, s. 4–6.

Dzielni Pomocnicy[81], *Śnieg pada*[82], *Dwie królewny*[83], oraz bajki i legendy – zarówno polskie, tu m.in. *Huculska legenda o pisankach*[84], jak i z innych krajów np. *Jak to ze lnem było*[85], *Bajka wschodnia*[86], *Dlaczego zając nie ma ogona*[87]. Kilkukrotnie pojawiała się także rubryka „Kącik Zuchowy" [88], na której łamach zwracał się zarówno do Zuchów, jak i czytelników „Słoniątka" harcmistrz Zdzisław Peszkowski.

Janina Sułkowska zachęcała dzieci do nadsyłania listów. Początkowo pisały jedynie dzieci z osiedla Kolhapur-Valivade[89]. Jednak do redakcji przychodziły również listy z Jamnagar, Karachi oraz Panchgani[90]. Parę miesięcy później odzew był już tak duży, że redaktorka naczelna nie była w stanie odpowiedzieć na każdy z nich. Do redakcji pisały jednak nie tylko dzieci z Indii, ale również z Afganistanu oraz ze Szkocji[91]. Na łamach 14 numeru czasopisma Ciocia Jasia wspominała, że podczas jej odwiedzin najmłodszych czytelników „Słoniątka" z osiedla Valivade do redakcji przyszły aż 104 listy[92]. Z kolei na łamach 47 numeru „Słoniątka Indyjskiego" ukazał się fragment listu nadesłanego przez członkinie I Drużyny Wędrowniczek z Valivade. Harcerki podkreślały, że czasopismo jest uważnie czytane nie tylko przez dzieci, ale również druhny[93].

Wśród listów najczęściej znajdowały się odpowiedzi do zagadek zamieszczanych regularnie na łamach czasopisma. Redakcja ogłosiła cztery konkursy, w których nagrodami były książki, gry i zabawki[94]. Jako ciekawostkę można dodać, że do czasopisma swoje zagadki przesyłały również dzieci, w tym m.in. młody Bogusław Wróblewski, który został laureatem pierwszego konkursu zagadek[95], dziewczynki z Valivade: Janina Kempa, Halina Smoczyńska, Felicja Sawko, Danuta Narolska

[81] *Dzielni pomocnicy*, „Słoniątko Indyjskie" grudzień 1945, nr 29, s. 5–8.

[82] *Śnieg pada*, „Słoniątko Indyjskie" grudzień 1945, nr 29, s. 8–10.

[83] A. Rudawcowa, *Dwie królewny*, „Słoniątko Indyjskie" maj 1946, nr 36, s. 3–5.

[84] *Huculska legenda o pisankach*, „Słoniątko Indyjskie" kwiecień 1946, nr 35, s. 2.

[85] *Jak to ze lnem było*, „Słoniątko Indyjskie" maj 1946, nr 36, s. 1–3.

[86] M. G., *Bajka wschodnia*, „Słoniątko Indyjskie" styczeń 1947, nr 47, s. 1–2.

[87] M. Krüger, *Dlaczego zając nie ma ogona*, „Słoniątko Indyjskie" luty 1947, nr 48, s. 7–8.

[88] Z. Peszkowski, *Kącik Zuchowy*, „Słoniątko Indyjskie", 1.02.1945, nr 11, s. 7; *idem*, *Kącik Zuchowy*, „Słoniątko Indyjskie", 1.12.1945, nr 29, s. 10.

[89] J. Sułkowska, *Odpowiedzi redakcji*, „Słoniątko Indyjskie", 1.11.1944, nr 6, s. 4.

[90] J. Sułkowska, *Odpowiedzi redakcji*, „Słoniątko Indyjskie", 1–15.01.1945, nr 10, s. 8.

[91] J. Sułkowska, *Odpowiedź redakcji*, „Słoniątko Indyjskie", 1.02.1945, nr 11, s. 3–4.

[92] J. Sułkowska, *Do wszystkich dzieci*, „Słoniątko Indyjskie" marzec 1945, nr 14, s. 2.

[93] J. Sułkowska, *List do redakcji*, „Słoniątko Indyjskie" luty 1947, nr 48, s. 8.

[94] J. Sułkowska, *Zgaduj Zgadula*, „Słoniątko Indyjskie", 15.10.1944, nr 5, s. 4; *eadem*, *Odpowiedź redakcji*, „Słoniątko Indyjskie", 1.02.1945, nr 11, s. 3–4; *eadem*, *Wyniki III konkursu „Słoniątka Indyjskiego"*, „Słoniątko Indyjskie" maj 1946, nr 36, s. 7.

[95] B. Wróblewski, *Zgaduj zgadula*, „Słoniątko Indyjskie", 1.11.1944, nr 6, s. 4.

i Danuta Kruszyńska[96], Anna Kraśnik i Jadwiga Cichocka[97], a także Tadeusz Dobrostański z Jamnagar[98]. Zadanie innego konkursu zaproponowanego przez redakcję polegało na wykonaniu opisu „Przygód psotnego słoniątka", który miał być kuzynem Słoniątka Indyjskiego[99]. Z kolei druhny z I Drużyny Wędrowniczek z Valivade zaproponowały pomoc redakcji „Słoniątka Indyjskiego" w zorganizowaniu konkursu „Poznajmy piękną naszą Polskę", który polegałby na odgadnięciu na podstawie bajki, opowiadania, legendy, rysunku bądź zdjęcia nazwy danego miasta bądź rzeki[100].

Powiązane ze „Słoniątkiem Indyjskim" są dwa tytuły harcerskie: „W Kręgu Wodzów" oraz „Młodzi"[101]. Oba były wydawane przez harcmistrzów, a ich treść kierowano przede wszystkim do innych opiekunów dzieci. Dla obu wspomnianych tytułów najprawdopodobniej pisali ci sami dziennikarze co dla „Słoniątka Indyjskiego", w tym ci ukrywający się pod pseudonimami: Irka[102], Atom[103] oraz Zdzisław Peszkowski, podpisujący się jako: Ryś Zuch[104].

Kwartalnik „W Kręgu Wodzów" był interesującym, zagadkowym tytułem. Zachowały się dwa numery z grudnia 1945 i kwietnia 1946 r. Wiadomo, że zaczął ukazywać się 1 września 1945 r. Za redakcję odpowiedzialni byli członkowie Kręgu Wodzów Zuchowych „Górki Wielkie" Hufca Harcerskiego Valivade – Kolpahur Indie, w tym jako redaktor: harcmistrz Zdzisław Peszkowski – kierownik Wydziału Zuchów Komendy ZHP na Wschód[105], za oprawę graficzną odpowiedzialna była

[96] J. Sułkowska, *Zgaduj Zgadula*, „Słoniątko Indyjskie", 1.02.1945, nr 11, s. 4.

[97] J. Sułkowska, *Zgaduj Zgadula*, „Słoniątko Indyjskie" marzec 1945, nr 14, s. 4.

[98] J. Sułkowska, *Zgaduj Zgadula*, „Słoniątko Indyjskie" kwiecień 1945, nr 15, s. 4.

[99] J. Sułkowska, *Przygody psotnego słoniątka*, „Słoniątko Indyjskie" maj 1946, nr 36, s. 7–8.

[100] J. Sułkowska, *List do redakcji*, „Słoniątko Indyjskie" luty 1947, nr 48, s. 8.

[101] J. Kowalik, *Bibliografia czasopism polskich wydanych poza granicami Kraju od września 1939 roku*, t. 2, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Lublin 1976, s. 105, poz. 1560.

[102] Irka, *Poznanie ksiąg pędzących strumieni mowy skał. Dobra każdej rzeczy…*, „Młodzi", 1.11.1945, nr 8, s. 6–7.

[103] Atom, *Wódz zuchów a rodzina i szkoła*, „W Kręgu Wodzów" grudzień 1945, nr 2, s. 17–18; *idem*, *Piszemy gazetkę*, „W Kręgu Wodzów" grudzień 1945, nr 2, s. 20–21; *idem*, *Wędrujemy*, „W Kręgu Wodzów" grudzień 1945, nr 2, s. 22–23; *idem*, *Wychowanie religijne u zuchów*, „W Kręgu Wodzów" kwiecień 1946, nr 3, s. 3–6; *idem*, *Z Wędrówki*, „Młodzi", 1.11.1945, nr 8, s. 5–6; *idem*, *Kącik Dyskusyjny*, „Młodzi", 23.04.1946, nr 18, s. 10–11.

[104] Z. Peszkowski, *Echem powraca przeszłość*, „Młodzi", 1.11.1945, nr 8, s. 12–14; *idem*, *Jesteś cząstką Kręgu Wodzów*, „W Kręgu Wodzów" grudzień 1945, nr 2, s. 2.

[105] Zdzisław Peszkowski – urodził się 23 sierpnia 1918 r. w Sanoku. Był harcmistrzem, kapelanem, prałatem, rotmistrzem Wojska Polskiego, a także doktorem filozofii. Uczestniczył w kampanii wrześniowej, po czym trafił do sowieckiej niewoli. W 1941 r. wraz z Armią gen. Andersa opuścił Związek Radziecki. Przebywał m.in. w Palestynie, Egipcie i Iraku. W Indiach od września 1943 r. do sierpnia 1947 r. poświecił się działalności harcerskiej i opiece nad polskimi dziećmi w Kolhapur-Valivade. Pod pseudonimem „Druh Ryś" redagował i pisał dla m.in.: „Skauta", „W Kręgu Wodzów", „Młodych", „Słoniątka Indyjskiego". Najpierw pełnił funkcję wizytatora

druhna Joanna Chmielowska, a za techniczną: druhny: Irena K. i Ela W., wydawcą była Komenda Chorągwi Indyjskiej. Czasopismo, które powielano w 200 egzemplarzach, wydawano na prawach rękopisu. Jak podkreślała to wzmianka na stronie tytułowej: „For members only", przeznaczone było jedynie dla członków drużyny harcerskiej. Redakcja zachęcała przy tym czytelników, aby opiekunowie harcerzy, w tym przede wszystkim zuchów, dzielili się swoimi spostrzeżeniami oraz doświadczeniami w pracy z dziećmi. Proszono o przesyłanie ciekawych opisów zbiórek, kominków, a także fotografii z życia wodzów i zuchów[106].

Z analizy źródła wynika, że w czasopiśmie dominowała tematyka harcerska, w tym: stosowane metody wychowawcze dzieci i młodzieży[107] oraz bieżące wydarzenia[108]. Na łamach tytułu ukazały się: tekst harcerskiego ślubowania[109], artykuł

harcerstwa w Teheranie, Isfahanie, Karaczi i w Indiach, a następnie 15 września 1946 r. został zastępcą komendanta ZHP na Wschodzie i wizytatorem wychowania harcerskiego na Indie. Po wojnie przebywał w Wielkiej Brytanii oraz w Stanach Zjednoczonych, gdzie w 1954 r. przyjął święcenia kapłańskie, a także udzielał się w pracy społecznej, naukowej i duchowej. W 1989 r. wrócił do Polski, gdzie wspierał stowarzyszenie Rodziny Katyńskie. Zmarł w 2007 r. w Warszawie; *Harcerstwo w Indiach – Polish scauting in India 1942–1948*, oprac. B.M. Pancewicz, Harcerska Komisja Historyczna, Londyn 1977, s. 15, 88 i 107; K. Pawlina, *Laudacja z okazji nadania tytułu doktora honoris causa Papieskiego Wydziału Teologicznego w Warszawie Księdzu Prałatowi Zdzisławowi Jastrzębiec Peszkowskiemu, Warszawa*, 7 października 2004, „Warszawskie Studia Teologiczne" 2005, t. 18, s. 11–14.

[106] „W Kręgu Wodzów" grudzień 1945, nr 2, s. 1; Z, *Z życia Kręgu*, „W Kręgu Wodzów" grudzień 1945, nr 2, s. 23; Redakcja, *Od Redakcji,* „W Kręgu Wodzów" grudzień 1945, s. 23; [Stopka redakcyjna], „W Kręgu Wodzów" grudzień 1945, nr 2, s. 23.

[107] Z. Peszkowski, *Jesteś cząstką Kręgu Wodzów*, „W Kręgu Wodzów" grudzień 1945, nr 2, s. 2; Wir, *Kominki Zuchowe,* „W Kręgu Wodzów" grudzień 1945, nr 2, s. 8–9; *Ruch Zuchowy*, „W Kręgu Wodzów" grudzień 1945, nr 2, s. 13; *My w jednym dniu wieczności*, „W Kręgu Wodzów" grudzień 1945, nr 2, s. 14–15; Wódz Świetlików, *Nowe sprawności*, „W Kręgu Wodzów" grudzień 1945, nr 2, s. 15–16; Atom, *Wódz zuchów a rodzina i szkoła*, „W Kręgu Wodzów" grudzień 1945, nr 2, s. 17–18; *Piszemy gazetkę*, „W Kręgu Wodzów" grudzień 1945, nr 2, s. 20–21; *Wędrujemy*, „W Kręgu Wodzów" grudzień 1945, nr 2, s. 22–23; Dh-a Ptakowa, *Źródłem siły i wiary, to Wódz wodzów Bóg*, „W Kręgu Wodzów" kwiecień 1946, nr 3, s. 1–3; Atom, *Wychowanie religijne u zuchów*, „W Kręgu Wodzów" kwiecień 1946, nr 3, s. 3–6; Wir, *Wychowanie harcerskie a chwila bieżąca*, „W Kręgu Wodzów" kwiecień 1946, nr 3, s. 8–9; D., *Praca patrolu*, „W Kręgu Wodzów" kwiecień 1946, nr 3, s. 10; Osika, *Zbiórki sprawnościowe i przystosowanie do nich*, „W Kręgu Wodzów" kwiecień 1946, nr 3, s. 12–13; Wódź Świetlików, *Kronika Kręgu Wodzów*, „W Kręgu Wodzów" kwiecień 1946, nr 3, s. 15–16.

[108] Z, *Z życia Kręgu*, „W Kręgu Wodzów" grudzień 1945, nr 2, s. 17, 23; L. N., *Jubileusz*, „W Kręgu Wodzów" grudzień 1945, nr 2, s. 6–8; Wódz świetlików, *Wspomnienia*, „W Kręgu Wodzów" grudzień 1945, nr 2, s. 19–20; XYG, *Źle jest nawalić (wyjątek z kroniki)*, „W Kręgu Wodzów" kwiecień 1946, nr 3, s. 16; Redakcja, *Od redakcji*, „W Kręgu Wodzów" kwiecień 1946, nr 3, s. 18; Redakcja, *Informacje*, „W Kręgu Wodzów" kwiecień 1946, nr 3, s. 18.

[109] [Ślubowanie], „W Kręgu Wodzów" grudzień 1945, nr 2, s. 1.

opisujący historię harcerstwa w Polsce[110], artykuł przybliżający założyciela skautingu – Badena Powella[111], przedruk kazania ks. Leopolda Dallingera z mszy św. w Valivade z okazji 35-lecia Harcerstwa Polskiego[112], wspomnienia harcmistrza J. Brzezińskiego (niestety nie zachowało się pełne imię) z przedwojennej działalności harcerzy w Górkach Wielkich na Śląsku[113] oraz wiersz *Czuwaj!*, autorstwa Janusza Wedowa, poświęcony Zdzisławowi P.[114] Dodatkowo zamieszczono esej harcmistrzyni D., który ukazywał, jak harcerstwo odbierane jest przez społeczeństwo polonijne w Indiach[115]. Drukowano również opowiadanie dla dzieci[116], a także pieśni harcerskie: *Wisło moja*[117] oraz *Hej, Zuchy!*[118].

Warto zwrócić uwagę, że oba numery, wraz z prawie identycznymi stronami tytułowymi ukazującymi rdzennego mieszkańca Ameryki Południowej, Wikinga i psa (albo wilka) przy ognisku, były opatrzone licznymi, odręcznie wykonanymi biało-czarnymi rycinami autorstwa wspomnianej już wcześniej druhny Joanny Chmielewskiej.

Podobnym tytułem było pismo „Młodzi". Jak podaje W. Błotnicki, początkowo wydawał je Krąg Starszo-Harcerski „Płomień Dżungli", a w 1947 r. Krąg Wędrowniczek Valivadzkiego Hufca. Redaktorką była Danuta Czech, a za oprawę odpowiadała Irena Janczewska. Pierwszy numer ukazał się 24 czerwca 1945 r. Łącznie ukazało się co najmniej 27 numerów, ostatni został wydany 15 lutego 1947 r.[119]

Niestety w zbiorach ossolińskich zachowały się jedynie dwa pełne numery: 8 z 1 listopada 1945 r. i 18 z 23 kwietnia 1946 r. oraz strona tytułowa z nr 19 z 15 czerwca 1946 r. Z informacji zawartych w 8 numerze wynika, że czasopismo było wydawane na prawach rękopisu, adres wydawnictwa brzmiał: „Redakcja «Młodzi Valivade» – Kolhapur Indie", a cena za jeden egzemplarz wynosiła albo 4 asy (nr 8) albo 3 asy (nr 18). Poszczególne numery składały się z kartek maszynopisu, które zdobiły ręcznie wykonane ilustracje. Na uwagę zasługuje objętość czasopisma (8 numer wynosił 16 stron, a 18 – 11 stron), a także wyjątkowo bogata oprawa graficzna, na którą składały się ręcznie malowane biało-czarne ryciny. Szczególnie bogato były ilustrowane strony tytułowe, a w przypadku 18 numeru także okładka

[110] D., *35 lat minęło*, „W Kręgu Wodzów" grudzień 1945, nr 2, s. 3–4.

[111] Pędziwiatr, *Baden Powell w 5-tą rocznicę śmierci*, „W Kręgu Wodzów" grudzień 1945, nr 2, s. 11–12.

[112] *Na 35-cie Harcerstwa Polskiego na uroczystej Mszy w Valivade wygłosił Ks. Dallinger kazanie następującej treści*, „W Kręgu Wodzów" grudzień 1945, nr 2, s. 5–6.

[113] Hm. J. Brzeziński, *Wspomnienia Górczańskie*, „W Kręgu Wodzów" kwiecień 1946, nr 3, s. 6–8.

[114] J. Wedow, *Czuwaj!*, „W Kręgu Wodzów" grudzień 1945, nr 2, s. 10.

[115] D., *Ofenzywa na społeczeństwo*, „W Kręgu Wodzów" kwiecień 1946, nr 3, s. 11–12.

[116] Osika, *Kąciki zuchowe*, „W Kręgu Wodzów" kwiecień 1946, nr 3, s. 14.

[117] *Wisło moja*, „W Kręgu Wodzów" grudzień 1945, nr 2, s. 24.

[118] *Hej, Zuchy!*, „W Kręgu Wodzów" kwiecień 1946, nr 3, s. 18.

[119] W. Błotnicki, *Polonica bibliograficzne indyjskie*…, s. 159.

tylna, przedstawiająca ręcznie wykonaną rycinę *Tańca Marzany* Zofii Stryjeńskiej[120]. Strony tytułowe ukazywały: harcerza[121], zmartwychwstałego Jezusa Chrystusa[122] oraz obóz harcerski w Valivade[123].

Tematyka czasopisma przeważnie dotyczyła życia harcerskiego. W 8 numerze znalazł się: tekst ślubowania[124], artykuł wyjaśniający wagę harcerstwa dla wychowania młodzieży i dorosłych[125], wspomnienia harcerek i harcmistrzów ze swojej działalności[126], przemyślenia Pani Bereniki – matki harcerki Michaliny na temat zmiany jej podejścia do instytucji harcerstwa[127], a także harcerska pieśń[128] oraz wiersze: Henryka Zbirzchowskiego *Lato leśnych ludzi* i Franciszka Machalskiego *Co nie harcerze*[129]oraz odezwa Andrzeja Małkowskiego o wstępowaniu do harcerstwa[130]. Numer 18 był w dużej mierze poświęcony zagadnieniom wielkanocnym[131], a także życiu harcerskiemu[132]. Redakcja zamieściła: recenzję historycznej książki *Nurt* Wacława Berenta[133], wspomnienia pani K. B. i jej koleżanki Hanny z podróży do portów Rajputany w Indiach[134], esej na temat wychowania młodzieży[135] oraz wiersz pani Danuty *Wiosny Cud*…[136]. Jak podaje W. Błotnicki, ukazywały się również numery specjalne, poświęcone m.in. 35 rocznicy powstania Związku Harcerstwa

120 „Młodzi", 23.04.1946, nr 18, s. 12.

121 „Młodzi", 1.11.1945, nr 8, s. 1.

122 „Młodzi", 23.04.1946, nr 18, s. 1.

123 „Młodzi", 15.06.1946, nr 19, s. 1.

124 [Ślubowanie], „Młodzi", 1.11.1945, nr 8, s. 1.

125 Z., *W harcerskiej służbie*, „Młodzi", 1.11.1945, nr 8, s. 2–3; Lotos, *Harcerstwo dla dorosłych*, „Młodzi", 1.11.1945, nr 8, s. 4–5; Atom, *Z Wędrówki*, „Młodzi", 1.11.1945, nr 8, s. 5–6; Irka, *Poznanie ksiąg pędzących strumieni mowy skał*…, s. 6–7; *Harcerstwo Szkołą Życia*, „Młodzi", 1.11.1945, nr 8, s. 10–12.

126 Atom, *Z Wędrówki*…, s. 5–6; D. Cz., *Wspomnienie*, „Młodzi", 1.11.1945, nr 8, s. 8–9; Wódz Świetlików, *Harcerstwo Szkołą Życia*…, s. 10–12, Z. Peszkowski, *Echem powraca przeszłość*…, s. 12–14.

127 Berenike, *Moja Pani… moja Pani*…, „Młodzi", 1.11.1945, nr 8, s. 15–16.

128 Królik, *Harcerska pieśń*, „Młodzi", 1.11.1945, nr 8, s. 3.

129 H. Zbirzchowski, *Lato leśnych ludzi*, „Młodzi", 1.11.1945, nr 8, s. 8; F. Machalski, *Co nie – harcerze*, „Młodzi", 1.11.1945, nr 8, s. 14.

130 A. Małkowski, *Odezwa*, „Młodzi", 1.11.1945, nr 8, s. 16.

131 Z., *Zmartwychwstanie*, „Młodzi", 23.04.1946, nr 18, s. 1–3; D. Cz., *W dzień świętego Jerzego*…, „Młodzi", 23.04.1946, nr 18, s. 4; Ta-joj., *Marzanna*…, „Młodzi", 23.04.1946, nr 18, s. 6–7; Redakcja „Młodych", *Życzenia Świąteczne*…, „Młodzi", 23.04.1946, nr 18, s. 11.

132 D., *W dniu 25-lecia służby harcerskiej DH-A. Komendanta*, „Młodzi", 23.04.1946, nr 18, s. 5.

133 H. Sz., *„Nurt" Wacław Brerent*, „Młodzi", 23.04.1946, nr 18, s. 7–8.

134 K. B., *Poznajemy Indie*, „Młodzi", 23.04.1946, nr 18, s. 8–11.

135 Atom, *Kącik Dyskusyjny*, „Młodzi", 23.04.1946, nr 18, s. 10–11.

136 Danka, *Wiosny cud*…, „Młodzi", 23.04.1946, nr 18, s. 3.

Polskiego, Indiom, południowym Indiom, a także Warszawie czy żołnierzowi polskiemu[137].

Przy omawianiu powyższych czasopism warto wspomnieć o „Skaucie"[138], choć wydawano go w Jerozolimie, stanowi cenne źródło informacji na temat rozwoju polskiego harcerstwa w Indiach w latach wojennych i powojennych. Pełna nazwa czasopisma brzmiała: „Skaut – wiadomości urzędowe – Rady i Komendy ZHP na Wschodzie: Iran, Afryka, Indie, Egipt, Palestyna", przy czym ostatni człon wymieniający poszczególne kontynenty i kraje zmieniał się[139]. Jego wydawcą był Związek Harcerstwa Polskiego na Wschodzie, a jako adres redakcji podano w latach 1944–1945: Polish Forces Middle East 10, [Walerian Jeremi] Śliwiński albo w latach 1946–1947 Polish Forces Middle East 75. Czasopisma odbijano w drukarni oo. franciszkanów w Jerozolimie bądź wyjątkowo: w drukarni Gesher w Jerozolimie[140] lub powielano[141]. Czasopismo, które początkowo wychodziło jako dwumiesięcznik albo miesięcznik, składało się zazwyczaj z ośmiu stron i miało ubogą szatę graficzną. Jedynym ozdobnikiem były wizerunki lilii harcerskiej i krzyża jerozolimskiego zamieszczane obok tytułu.

W zbiorach ossolińskich zachowały się następujące egzemplarze: z roku 1944 numery: 1/2, 3/4, 5/6, 7, 8, 9, 11; 1945 – numery 2 i 3; 1946 – numer 1 i z roku 1947 numer 1, przy czym trzy pierwsze roczniki stanowią dar Marii Zimerman, a pierwotnie należały do 6. drużyny harcerzy im. Zawiszy Czarnego.

Na łamach czasopisma regularnie pojawiały się listy okólne Rady ZHP na Wschodzie do społeczności harcerskiej, autorstwa Waleriana Jeremiego Śliwińskiego[142],

---

137 W. Błotnicki, *Polonica bibliograficzne indyjskie*…, s. 159.

138 J. Kowalik, *Bibliografia czasopism polskich*…, t. 3, s. 168, poz. 2755.

139 Przykładowo człon: *Iran, Afryka, Indie, Egipt, Palestyna* – pojawiał się w numerach od: „Skaut" 1944, R. 1, nr 1/2 do „Skaut" 1944, R. 1, nr 8; *Iran, Afryka, Indie, Egipt, Palestyna, Włochy* – „Skaut" 1944, R. 1, nr 9; *Iran, Afryka, Nowa Zelandia, Indie, Egipt, Palestyna, Włochy* – „Skaut" 1944, R. 1, nr 11; *Iran, Afryka, Indie, Nowa Zelandia, Indie, Egipt, Palestyna, Liban, Włochy* – „Skaut" 1945, R. 2, nr 2; *Iran, Afryka, Nowa Zelandia, Indie, Egipt, Palestyna, Liban, Włochy* – „Skaut" 1945, R. 2, nr 3; *Iran, Afryka, Indie, Nowa Zelandia, Egipt, Palestyna, Liban, Italia, Austria* – „Skaut" 1946, R. 3, nr 1; *Afryka, Austria Egipt, Indie, Liban, Nowa Zelandia, Palestyna, Skaut* – „Skaut" 1946 [1947], R. 4, nr 1.

140 [Stopka redakcyjna], „Skaut" 1944, R. 1, nr 11, s. 8.

141 [Stopka redakcyjna], „Skaut" 1947, R. 4, nr 1, s. 8.

142 Walerian Jeremi Śliwiński – urodził się 14 czerwca 1902 r. w Łodzi. Nauczyciel i instruktor wychowania fizycznego, harcmistrz, komendant Łódzkiej Chorągwi Męskiej (1928), Wołyńskiej Chorągwi Harcerzy (1934–1937), porucznik Wojska Polskiego. Podczas wojny został aresztowany przez NKWD i uwięziony w gułagu Iwdellag. W 1941 r. wydostał się z ZSRR i wstąpił do Armii gen. Andersa. Ponadto ponownie aktywnie włączył się w działalność harcerską. W latach 1942–1944 pełnił funkcję Komendanta ZHP na Wschodzie; redagował „Skauta" (do nr. 25) oraz „Wiadomości Urzędowe. Skaut. Rozkazy, Listy Okólne i Komunikaty Rady i Komendy Z.H.P na Wschodzie", a także napisał kilkanaście publikacji harcerskich, w tym podręczników. Po wojnie osiadł w Londynie, gdzie aktywnie kontynuował działalność harcerską, a także zajął

a następnie Zygmunta Szadkowskiego[143] – harcmistrzów i Komendantów ZHP na Wschodzie, programy pracy dla Komendy ZHP na Wschodzie, a także rozkazy informujące m.in. o: rejestracji nowych drużyn, nominacjach i awansach na poszczególne funkcje i stopnie harcerskie, przyjęciu regulaminów dla poszczególnych drużyn i kół harcerskich, wytyczne dotyczące otrzymywania poszczególnych odznak przez harcerzy. Ponadto na łamach tytułu pojawiały się informacje dotyczące wydawnictw Naczelnego Komitetu Wykonawczego ZHP w Londynie, Wydawnictwa Związku Harcerstwa Polskiego na Wschodzie, a także pozostałych tytułów książek i czasopism poświęconych tematyce harcerskiej.

Jednym z najciekawszych cimeliów, jakimi może pochwalić się Zakład Narodowy im. Ossolińskich, jest tytuł: „I ja i Ty – Walczymy z trądem". Niestety w zbiorach znajduje się tylko pierwszy numer z 24 marca 1971 r. Niewiele wiadomo o samym czasopiśmie, gdyż zachował się tylko jeden egzemplarz. Z zawartych w nim informacji wynika, że tytuł wychodził od 1970 r. i było wydawany w Jeevodaya Nagar. W 1969 r. w tym miejscu został założony przez ojca Adama Wiśniewskiego i siostrę Barbarę Birczyńską Ośrodek Rehabilitacji Trędowatych, będący placówką medyczno-misyjną. Po dziś dzień zajmuje się ona leczeniem osób chorujących na chorobę Hansena (trąd), gruźlicę i inne choroby, pomaga chorym w powrocie do

się filatelistyką. Zmarł tam 18 października 1978 r. Za swoją działalność został odznaczony m.in. Srebrnym Krzyżem Zasługi, Medalem X-lecia Odzyskania Niepodległości, Medalem za Wysługę Lat, Odznaką XX-lecia Harcerstwa Lwowskiego oraz dwukrotnie Odznaką X-lecia Służby Harcerskiej; M. Miszczuk, *Walerian Jeremi Śliwiński* [w:] *Harcerski słownik biograficzny*, t. 2, red. J. Wojtycza, Marron, Warszawa 2008, s. 223–226.

[143] Zygmunt Lechosław Szadkowski – harcmistrz, oficer Wojska Polskiego, dyplomata. Urodził się 5 stycznia 1912 r. w Warszawie, dzieciństwo i młodość spędził w Tołoczynie. Na Uniwersytecie Lwowskim ukończył geografię oraz studia na wydziale prawa i nauk społecznych. Następnie rozpoczął służbę dyplomatyczną w Konsulacie RP w Dyneburgu na Łotwie. W 1939 r. wyjechał z rodziną do Francji, a po wybuchu II wojny światowej wstąpił tam do polskiej armii. Działał jako członek Związku Walki Zbrojnej i organizował konspirację na terenach zajętych przez sowietów. Służył również w Samodzielnej Brygadzie Strzelców Karpackich w Homs w Syrii. Włączył się także aktywnie w organizację ruchu harcerskiego na Bliskim Wschodzie (jeszcze w 1937 r. otrzymał tytuł harcmistrza, a w latach 1937–1939 był komendantem II hufca wileńskiego). Redagował takie czasopisma jak: „Wytrwamy", „Skaut", „Harcerstwo Wschodnie", „Harcerska Kuźnica", był członkiem Rady ZHP na Wschodzie, a od 17 września 1944 r. pełnił funkcję Komendanta ZHP na Wchodzie. Po wojnie przez jakiś czas przebywał w Jerozolimie, a następnie wraz z rodziną przeniósł się do Anglii. Tam też nadal aktywnie działał w ruchu harcerskim, jak również kombatanckim i kościelnym, a także udzielał się jako redaktor „Orła Białego" i prowadził audycje dla Radia Wolnej Europy. Był wielokrotnie odznaczany, zarówno za odwagę, jak i działalność społeczną, m.in. Krzyżem Oficerskim odrodzenia Polski oraz dwukrotnie Krzyżem Walecznych. Zmarł 5 września 1995 r. w Londynie; M. Popiel, *Hm. Ppłk, Zygmunt Lechosław Szadkowski (1912–1995) (na podstawie materiałów hm. Teresy Szadkowskiej Łakomy)*, „Skaut – Harcerskie czasopismo odrodzone – w Internecie" wrzesień 2005, nr 3 [10], s. 3–7.

społeczności, a także edukuje dzieci z rodzin dotkniętych chorobą Hansena, obecnie leczy się w niej 10 000 pacjentów[144].

Ojciec dr Adam Wiśniewski był redaktorem czasopisma „I ja i Ty – walczymy z trądem"[145]. W numerze pojawiły się dwa artykuły, które miały charakter edukacyjny, a ich celem było szerzenie wiedzy o chorobie Hansena i walce z uprzedzeniami i stygmatyzacją. Pierwszy z nich: „Każdy człowiek jest moim bratem…" opisywał historię osób, które wykryły u siebie objawy trądu, ale nie chcą zgłosić się do lekarza w obawie przed odrzuceniem przez społeczeństwo. Na końcu autor zachęca, by pomimo lęku zgłosić się po pomoc medyczną i uważnie obserwować, czy członkowie rodziny nie mają objawów tej choroby[146]. Drugi z artykułów, autorstwa siostry Barbary Birczyńskiej[147], w wierszowanej formie przedstawił historię młodej mężatki, która zachorowała na trąd i początkowo została opuszczona przez męża. Później jednak małżonek do niej wraca i wspólnie czekają na wynik leczenia. Ostatecznie kobieta zdrowieje, a także, ku wielkiej radości obojga, okazuje się, że pomimo przebytej choroby ma szansę urodzić zdrowe dzieci[148]. Wspomniany

144 Ośrodek Rehabilitacji Trędowatych Jeevodaya znajduje się w Gatapar (niedaleko miasta Abhanpur) w dystrykcie Raipur, w stanie Chhattisgarh. Został założony w październiku 1969 r. (oficjalnie otwarto go 30 stycznia 1971 r.) przez ojca Adama Wiśniewskiego i siostrę Barbarę Birczyńską, a obecnie w placówce od ponad 30 lat posługę pełni dr Helena Pyź; *Kalendarium*, https:// https://www.jeevodaya.org/pl/jeevodaya/kalendarium/kalendarium (dostęp: 16.12.2024); *Mission*, https://www.jeevodaya.org/en/jeevodaya/mission (dostęp: 16.12.2024).

145 Ks. Adam Wiśniewski – urodzony 13 kwietnia 1913 r. w Dębinach k. Bydgoszczy. Był kapłanem, pallotynem, doktorem nauk medycznych oraz misjonarzem. W trakcie wojny walczył w Powstaniu Warszawskim (służył jako kapelan w batalionie im. Stefana Czarneckiego) i działał w konspiracji pod pseudonimem „Łukasz". Od 1961 r. pełnił posługę w Indiach, a w 1969 r. założył Ośrodek Jeevodaya, we wsi Gatapar. Zmarł po długiej chorobie nowotworowej 31 lipca 1987 r. w Gatapar; *Ks. Adam Wiśniewski SAC*, https://www.jeevodaya.org/pl/jeevodaya/ks-adam-wisniewski-sac (dostęp: 16.12.2024).

146 *Każdy człowiek jest moim bratem – Wiadomości z Jeevodaya*, „I ja i Ty – Walczmy z trądem!", 24.03.1971, R. 2, nr 1, s. 1–3.

147 Barbara Birczyńska (znana również jako Barbara Jacenta oraz Bhari Sister) – urodziła się 16 września 1927 r. Ukończyła studia matematyczne i pedagogiczne, a następnie wstąpiła do zakonu michalitek. Przez dwa lata prowadziła placówkę opiekuńczo-wychowawczą dla osieroconych dzieci, jednak w wyniku represji komunistycznych władz została zwolniona. Nie mogąc opiekować się dziećmi, w 1962 r. wystąpiła z zakonu. Rozpoczęła jednak gromadzenie darów i środków materialnych dla dzieci w Indiach, a także sama planowała podróż do tego kraju. W tym celu nauczyła się sanskrytu i hindi. W 1966 r. przybyła do Indii, aby pełnić posługę wśród najuboższych mieszkańców, a w 1969 r. wraz z ks. Adamem Wiśniewskim założyła i wspólnie prowadziła Ośrodek Jeevodaya. Po śmierci ks. Wiśniewskiego pełniła funkcję prezesa Stowarzyszenia Jeevodaya, a w 2005 r. przyjęła indyjskie obywatelstwo. Zmarła 8 czerwca 2010 r. w Gatapar; *Barbara Birczyńska*, https://www.jeevodaya.org/pl/jeevodaya/barbara-birczynska (dostęp: 16.12.2024).

148 B. Birczyńska, *Tragedia młodej mężatki*, „I ja i Ty – Walczmy z trądem!", 24.03.1971, R. 2, nr 1, s. 3–5.

numer składał się z 5 stron, wydrukowanych na kartkach z cienkiego papieru, opatrzony zdjęciami pacjentów i personelu Ośrodka – siostry Barbary Birczyńskiej i ojca Adama Wiśniewskiego. Artykuł kończy się maksymą: „Cztery «Pe» – prośby: Przeczytaj, Przemyśl, Pomóż i Podaj drugiemu".

Jako ciekawostkę można dodać, że innym interesującym tytułem związanym z Indiami jest „Bahuvachan – An Occasional of the Arts and Ideas". Pierwszy i zarazem jedyny tom w ossolińskiej kolekcji to dar z księgozbioru Tadeusza Różewicza. Redaktorami czasopisma byli Krishna Baldev Vaid – dramaturg, tłumacz, pisarz i autor m.in. *Guzara Hua Zamana*[149], Jagdish Swaminathan – malarz, poeta, pisarz i dyrektor Muzeum Sztuki w Roopankar[150] oraz Ashok Vajpeyi – poeta, eseista, krytyk literatury i sztuki a także prezes indyjskiej Narodowej Akademii Sztuki Lalit Kala[151]. Czasopismo zostało wydane w lutym 1988 przez Bharat

[149] Krishna Baldev Vaid – urodził się 27 lipca 1927 r. w Indiach Brytyjskich, w miejscowości Dinga (obecnie Pakistan). Jest autorem 10 powieści, 15 zbiorów opowiadań i 7 sztuk teatralnych. Jego najsłynniejszym dziełem, wydanym w 1981 r., poruszającym temat podziału subkontynentu indyjskiego jest *Guzrā Huā Zamānā* (*Czas miniony*). Zajmował się również tłumaczeniem klasycznych dzieł angielskich na hindi oraz dzieł hinduskich na język angielski. Zmarł 6 lutego 2020 r. w Nowym Jorku. Twórczość Krishny Baldev Vaida cechuje ekspresjonizm, urdyzmy, a także nowatorskość, przełamująca wszelkie konwencje literackie; J. Bąkowski, *Krishna Baldev Vaid – twórca osobny* „The Polish Journal of the Arts and Culture. New Series" 2021, t. 13, nr 1, s. 171–174.

[150] Jagdish Swaminathan – urodził się 21 czerwca 1928 r. w Shimla, w prowincji Pendżab, w Indiach. Był malarzem, modernistą i krytykiem literackim. Wprowadził do modernistycznej sztuki rdzenne praktyki, a także założył literacki miesięcznik „Contra 66". W 1962 r., wraz z innymi artystami, założył Grupę 1890, która w swojej twórczości odrzucała Szkołę Bengalską (indyjską szkołę modernistyczną) i europejski modernizm. W 1982 r. założył Bharat Bhavan – Centrum Sztuki i Muzeum promujące tradycyjną sztukę indyjską. Styl malarstwa Jagdisha Swaminathana cechowały: minimalizm, geometryczne kształty i jasne kolory. Artysta wzorował się na XVII- i XVIII-wiecznym malarstwie manuskryptowym Pahari oraz sztuce tantrycznej. Angażował się również w działalność socjalistyczną i wspierał Kongresową Partię Socjalistyczną i Komunistyczną Partię Indii. Był redaktorem lewicowego tygodnika „Mazdoor Awaz" oraz stałym współpracownikiem marksistowskiego czasopisma „Link". Zmarł 25 kwietnia 1994 r. w New Delhi; *Jagdish Swaminathan*, 21.04.2022, https://mapacademy.io/article/jagdish-swaminathan/ (dostęp: 17.12.2024).

[151] Ashok Vajpeyi – urodził się w 1941 r. w Durg. Jest poetą, eseistą, krytykiem literackim i aktywistą społecznym, broniącym praw Dalitów – obywateli Indii będących albo członkami najniższych kast, albo osobami pozostającymi poza kastami. Jest autorem 38 książek oraz założycielem lub/i redaktorem ośmiu czasopism. Jego dzieła przetłumaczono na język: francuski, hiszpański, niemiecki, polski, rosyjski, węgierski, norweski i arabski. Jednym z najsłynniejszych dzieł jest zbiór poezji: *Kahin, Nahin Vahin* [Nigdzie, ale tutaj], za który w 1994 r. otrzymał prestiżową Nagrodę Akademii Sahitya. Artysta jest laureatem wielu innych nagród i odznaczeń, w tym m.in. Orderu Zasługi Rzeczypospolitej Polskiej. Ashok Vajpeyi podkreślał, że poezja jest satyagraha – metodą oporu bez przemocy, który walczy z obojętnością, anonimizacją, totalizacją i uproszczeniami. Jego poezję cechuje łączenie wzniosłości z przyziemnością, pospolitości z kosmicznością oraz domowości z metafizyką. Ponadto Ashok Vajpeyi przez wiele lat piastował urząd sekretarza

Bhavan[152], a jego celem było ukazanie różnorodności sztuki. Jak tłumaczył we wstępie Ashok Vajpeyi, inspiracją dla wyboru tytułu czasopisma było słowo „Bahuvachan", oznaczające w sanskrycie „mnogość/liczbę mnogą". I taka też, według redaktora tomiku, powinna być sztuka, która ma tym samym odzwierciedlać mnogość punktów widzenia w sztuce i ideach, a także zawartą w niej wielorakość głosów o różnych barwach i odcieniach[153]. Zapewne dlatego też liczący 330 stron tomik, oprócz pięciu esejów poświęconych sztuce, w tym: architekturze i muzyce, zawiera również tłumaczenia licznych utworów zarówno średniowiecznych, jak i współczesnych z języka Hindi oraz Marathi[154], wywiad z Kumarem Gandharvą, słynnym piosenkarzem, którego utwory charakteryzuje połączenie klasycyzmu z eksperymentalizmem, przeprowadzony przez Ashokę Vajpeyi, a także szkice wyrobów ceramicznych – autorstwa Devilala Patidara.

Podsumowując, w zbiorach Zakładu Narodowego im. Ossolińskich znajduje się kilka interesujących tytułów poświęconych Polonii indyjskiej. Najcenniejszym dla badaczy losów Polonii indyjskiej w latach 1942–1948 niewątpliwie będzie „Polak w Indiach", który zachował się prawie w komplecie. Ważną grupę, która może stanowić cenne uzupełnienie dla badań nad aktywnością Polaków na różnych płaszczyznach w tym kraju, stanowią także czasopisma dziecięce i harcerskie, a jednym z najciekawszych i godnych polecenia tytułów jest „Słoniątko Indyjskie". Z kolei tytuł „I ja i Ty – Walczymy z trądem", choć zachowany w postaci tylko jednego numeru, może stanowić ważną wskazówkę dla historyków zajmujących się tematyką działalności społecznej i medycznej polskich misjonarzy w Indiach. Tytuł „Bahuvachan" wpisuje się w badania na temat przekładu literatury indyjskiej na język angielski i popularyzacji sztuki Indii.

Źródła

„Bahuvachan" 1988, nr 1.
„I ja i Ty – Walczymy z trądem" 1971, nr 1.
„Młodzi": 1945 nr 8; 1946 nr 18–19.

ds. kultury w ministerstwie kultury, a także był współzałożycielem Bharat Bhavan; A. Subramaniam, *Ashok Vajpeyi – Biography*, https://www.poetryinternational.com/en/poets-poems/poets/poet/102-24787_Vajpeyi (dostęp: 17.12.2024).

[152] Wspomniana instytucja promuje zarówno literaturę, jak i teatr, kino, taniec czy muzykę w ramach działalności m.in. Muzeum Sztuki w Roopankar, Muzeum Teatru w Vagarth, centrum i biblioteki poezji w Anhad oraz dwumiesięcznika „Poorvagrah". Celem instytucji jest łączenie nowoczesności i innowacyjności z klasyką i tradycją; *A Multi Art. Complex Bharat Bhavan*, Bharat Bhavan, https://bharatbhawan.org/html/about_us.html (dostęp: 16.12.2024).

[153] A. Vajpeyi, *Bahuvachan*, „Bahuvachan – An Occasional of the Arts and Ideas" luty 1988, nr 1, s. 5–7.

[154] *Note*, „Bahuvachan – An Occasional of the Arts and Ideas" 1988, nr 1, s. 5–7.

„Polak w Indiach": 1943, nr 1/2–3, 5–10; 1944, nr 3–16, 18–24 (13–34); 1945, nr 1–3, 5–7, 12 (35–46); 1946, nr 1, 3, 5/6–9, 11/12, 21 (59–79); 1947, nr 1–9, 11, 13–25 (81–105).
„Skaut – wiadomości urzędowe": 1944, nr 1–9, 11; 1945, nr 2–3; 1946, nr 1; 1947, nr 1.
„Słoniątko Indyjskie": 1944, nr 1–2, 5–6; 1945, nr 10–11, 11–15, 29; 1946, nr 35–36, 38; 1947, nr 47–48.
„W Kręgu Wodzów": 1945 nr 2; 1946, nr 3.

Literatura

Albin J., *Zbiory i prace polonijne Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu*, Biblioteka Narodowa, Warszawa 1993.

Barbara Birczyńska, https://www.jeevodaya.org/pl/jeevodaya/barbara-birczynska (dostęp: 16.12.2024).

Bąkowski J., *Krishna Baldev Vaid – twórca osobny*, „The Polish Journal of the Arts and Culture. New Series" 2021, t. 13, nr 1.

Bełdowski L. *et al.* (red.), *Polacy w Indiach 1942–1948 w świetle dokumentów i wspomnień: praca zbiorowa*, Koło Polaków z Indii 1942–1948, Londyn 2000.

Błotnicki W., *Polonica bibliograficzne indyjskie z lat 1942–1948*, „Teka Bejrucka" 1949, z. B, s. 145–172.

Indyjska epopeja, Urząd do Spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych, http://archiwum.udskior.gov.pl/Indyjska,epopeja,875.html (dostęp: 2.01.2025).

Jagdish Swaminathan, 21.04.2022, https://mapacademy.io/article/jagdish-swaminathan/ (dostęp: 17.12.2024).

Jagielska E. (oprac.), *Katalog czasopism polonijnych XIX i XX wieku w zbiorach Zakładu Narodowego im. Ossolińskich*, Towarzystwo Przyjaciół Ossolineum, Wrocław 1996.

Janina Sulkowska's Memoir, https://kresy-siberia.org/special-exhibitions/polands-holocaust/janinas-memoir/ (dostęp: 30.12.2024).

Kalendarium, https://www.jeevodaya.org/pl/jeevodaya/kalendarium/kalendarium (dostęp: 16.12.2024).

Kowalik J., *Bibliografia czasopism polskich wydanych poza granicami Kraju od września 1939 roku*, t. 2, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Lublin 1976.

Kowalik J., *Bibliografia czasopism polskich wydanych poza granicami Kraju od września 1939 roku*, t. 3, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Lublin 1976.

Ks. Adam Wiśniewski SAC, https://www.jeevodaya.org/pl/jeevodaya/ks-adam-wisniewski-sac (dostęp: 16.12.2024).

Mission, https://www.jeevodaya.org/en/jeevodaya/mission (dostęp: 16.12.2024).

Miszczuk M., *Walerian Jeremi Śliwiński* [w:] *Harcerski słownik biograficzny*, t. 2, red. J. Wojtycza, Marron, Warszawa 2008.

A Multi Art. Complex Bharat Bhavan, Bharat Bhavan, https://bharatbhawan.org/html/about_us.html (dostęp: 16.12.2024).

Pancewicz B.M. (oprac.), *Harcerstwo w Indiach – Polish scauting in India 1942–1948*, Harcerska Komisja Historyczna, Londyn 1977.

Pawlina K., *Laudacja z okazji nadania tytułu doktora honoris causa Papieskiego Wydziału Teologicznego w Warszawie Księdzu Prałatowi Zdzisławowi Jastrzębiec Peszkowskiemu, Warszawa*, 7 października 2004, „Warszawskie Studia Teologiczne" 2005, t. 18.

Popiel M., *Hm. Ppłk, Zygmunt Lechosław Szadkowski (1912–1995) (na podstawie materiałów hm. Teresy Szadkowskiej Łakomy)*, „Skaut – Harcerskie czasopismo odrodzone – w Internecie" wrzesień 2005, nr 3 (10).

Subramaniam A., *Ashok Vajpeyi – Biography*, https://www.poetryinternational.com/en/poets-poems/poets/poet/102-24787_Vajpeyi (dostęp: 17.12.2024).

Tomczyk P., *50 lat temu zmarł Wacław Grubiński – autor komedii pt. „Lenin"*, 8.06.2023, https://dzieje.pl/wiadomosci/50-lat-temu-zmarl-waclaw-grubinski-autor-komedii-pt-lenin (dostęp: 1.01.2025).

Wróbel J., *Indyjska misja Kiry Banasińskiej*, 7.07.2020, https://przystanekhistoria.pl/pa2/teksty/70821,Indyjska-misja-Kiry-Banasinskiej.html (dostęp: 16.02.2025).

SUMMARY

THE OSSOLIŃSKI INSTITUTE'S COLLECTION OF POLISH-RELATED INDIAN PERIODICALS

The aim of this article is to present and briefly describe the periodicals related to the Polish diaspora in India which are in the collection of the National Ossoliński Institute. The National Ossoliński Institute collection consists of seven titles: *Bahuvachan*, *I ja i Ty – Walczymy z trądem* (And I and You – We Fight Leprosy), *Młodzi* (The Young), *Polak w Indiach* (The Pole in India), *Skaut – wiadomości urzędowe* (Scout – Official News), *Słoniątko Indyjskie* (Indian Elephant), and *W Kręgu Wodzów* (In the Circle of Chiefs).

For researchers into the experience of the Polish diaspora in India in the years 1942–1948 the most valuable title is undoubtedly *Polak w Indiach*, which has survived almost in its entirety. An important group of periodicals, which may offer a valuable supplement to research on the activity of Poles at various levels in India, are also children's and scouting magazines; one of the most interesting titles and one worth recommending is *Słoniątko Indyjskie*. On the other hand, *I ja i Ty – Walczymy z trądem*, although the National Ossoliński Institute collection has only one issue, may be an important source for historians dealing with the subject of the social and medical activities of Polish missionaries in India. *Bahuvachan* is valuable for research on the translation of Indian literature into English and the popularization of Indian art.